

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشکده ادبیات و علوم انسانی
بخش زبان و ادبیات فارسی

پایان نامه تحصیلی برای دریافت درجه کارشناسی ارشد زبان و ادبیات فارسی

آفرینش معنا در اشعار کمال الدین اصفهانی

استاد راهنما:
دکتر محمدرضا صرفی

استاد مشاور:
دکتر محمود مدبری

مؤلف:
اکبر ایزدپناه

بهمن ماه 1389

تقدیم به

همسر مهربانم که در این راه او را بسیار آزردم

تقدیر و تشکر

سپاس می گویم پروردگار توانایی را که در همه زندگیم دشواریها را بر من آسان و تلخی ها را برایم شیرین نمود. ایزد زیبایی که زیبایی را در جام گواری زندگیم جاری ساخت. او که جز با مددش بدست آوردن هیچ موفقیتی ممکن نیست.

در اینجا لازم می دانم از استاد ارجمندم جناب آقای دکتر محمدرضا صرفی که در تمام مراحل همواره راهنمایی هایشان رهگشای حرکتیم بود قدردانی کنم. همچنین از استاد مشاوره بزرگوار، جناب آقای دکتر محمود مدبری به خاطر مشاوره دلسوزانه سپاسگزاری می نمایم همچنین از استادان بزرگوار جناب آقای دکتر شریف پور و جناب آقای دکتر مطلبی که زحمت مطالعه و داوری این پایان نامه را به عهده گرفتند نیز سپاسگزارم.

چکیده

خَلّاق المعانی کمال الدین اسماعیل اصفهانی شاعر قصیده سرای اواخر قرن ششم و اوایل قرن هفتم، از شعرای نامی ایران در ابداع معانی بدیع و مضامین و تعییرات جدید است. وی با خلق مضامین بی همتا و التزامات دشوار، به ویژه در کاربرد ردیف، خود را تا نام خَلّاق المعانی به اوج رسانید. با وجود شگفتی های شعری در دیوان وی، اشعار این شاعر گرانقدر کمتر مورد پژوهش قرار گرفته است. بنابراین، این مسئله ما را بر آن داشت تا گامی مؤثر در جهت مصادیق لقب وی برداشته شود.

این پژوهش به بررسی و شناسایی ابزارها و شگردهای معنا آفرینی در اشعار کمال الدین اصفهانی می پردازد. در این پایان نامه به شیوه سند کاوی اطلاعات خود را فراهم نموده و پس از بررسی جنبه های معنا شناسانه اثر و تحلیل نظریات مربوط به معنا، به شناسایی ابزارها و شگردهای معنا آفرینی و مضمون سازی در اثر شاعر و طبقه بندی آن پرداخته شده است. معنا آفرینی از روش های مختلفی صورت می گیرد. آنچه در شعر شاعر بیشتر نمود دارد، شگردهای بیانی و بدیعی است که شاعر با خلاقیت و ذهن خیال انگیز خود در جهت برجسته سازی معنا و مضمون اشعار خود بهره برده است.

واژگان کلیدی: کمال الدین اسماعیل اصفهانی، معنا آفرینی، مضمون، شعر قرن 6.

فصل اول: مقدمه

- 1-1-1- درآمد 2
- 1-2-1- بیان مسئله 2
- 1-3-1- اهداف تحقیق 2
- 1-4-1- ضرورت انجام تحقیق 3
- 1-5-1- پیشینه تحقیق 3
- 1-6-1- سؤال ها یا فرضیه های تحقیق 3
- 1-7-1- روش گردآوری اطلاعات 3
- 1-8-1- مراحل انجام تحقیق 4

فصل دوم

- 1-2-1- زندگی و آثار کمال الدین اسماعیل 6
- 1-1-2- نام و نسب 6
- 1-2-2- تاریخ ولادت 6
- 1-2-3- لقب 6
- 1-2-4- معتقدات و مذهب 6
- 1-2-5- ممدوحان کمال اسماعیل 7
- 1-2-6- معلومات و اطلاعات 7
- 1-2-7- فرزندان کمال: 8
- 1-2-8- آثار کمال 8
- 1-2-9- شهادت 8
- 2-2- معنی شناسی 8
- 1-2-2-1- اصطلاح معنی شناسی 8
- 2-2-2- معنا چیست؟ 9
- 1-2-2-2- نظریه سوسور در باب زبان و معنا 10
- 2-2-2-2- نظریه مفهومی سوسور در قیاس با نظریه دلالی 11

- 13.....نظریه استعمالی.....3-2-2-2
- 14.....نظریه رفتارگرایی.....4-2-2-2
- 15.....نظریه تحقیق پذیری.....5-2-2-2
- 16.....شاخه های معنی شناسی.....3-2-2
- 16.....معنی شناسی فلسفی.....1-3-2-2
- 17.....معنی شناسی منطقی.....2-3-2-2
- 17.....معنی شناسی زبانی.....3-3-2-2
- 17.....انواع معنا.....4-2-2
- 18.....انتقال معنا.....5-2-2
- 20.....تداعی معانی.....6-2-2
- 22.....تداعی مبتنی بر تشابه.....1-6-2-2
- 23.....تداعی مبتنی بر تناسب (مجاورت).....2-6-2-2
- 23.....تداعی مبتنی بر تضاد.....3-6-2-2
- 23.....چند معنایی.....7-2-2
- 24.....ابهام و معنا.....8-2-2
- 26.....تصویر و معنی آفرینی.....9-2-2
- 27.....رابطه ی صورت و معنی.....10-2-2
- 29.....صورتگرایان و زبان ادبی.....11-2-2
- 30.....صورتگرایان و اثر ادبی.....1-11-2-2
- 31.....آفرینش زبان شعر.....2-11-2-2
- 34.....آشنایی زدایی و معنا آفرینی.....3-11-2-2
- 35.....خوانش متن.....12-2-2
- 37.....انواع خواندن.....1-12-2-2

فصل سوم

گفتار اول: ابزارهای آفرینش معنا

- 41.....استعاره.....1-1-3
- 43.....استعاره مصرحه.....1-1-1-3
- 45.....استعاره مصرحه مرشحه.....2-1-1-3

- 47.....مجاز-2-1-3
- 50.....کنایه-3-1-3
- 51.....صفت هنری-1-3-1-3
- 53.....کنایه ای که در سطح جمله و یا عبارت وجود دارد-2-3-1-3
- 59.....تمثیل-4-1-3
- 66.....تشبیه-5-1-3
- 69.....پارادوکس (متناقض نما)-6-1-3
- 73.....نقش ترکیب در معنا سازی-7-1-3
- 73.....ترکیب وصفی-1-7-1-3
- 78.....ترکیبات با کلک-1-1-7-1-3
- 79.....ترکیب با هجر-2-1-7-1-3
- 80.....آسمان و مترادفات آن در ترکیبات گوناگون-3-1-7-1-3
- 81.....ترکیب اضافی-2-7-1-3
- 81.....ترکیب اضافه های تشبیهی-1-2-7-1-3
- 84.....ترکیب اضافه استعاری-2-2-7-1-3
- 87.....ایهام-8-1-3
- 87.....ایهام واژگانی-1-8-1-3
- 89.....ایهام کنایی-2-8-1-3
- 91.....ایهام تضاد-3-8-1-3
- 93.....ایهام تناسب-4-8-1-3
- 96.....ایهام استخدامی-5-8-1-3
- 101.....حسن تعلیل-9-1-3
- 104.....اسناد مجازی-10-1-3
- 107.....استثنای منقطع-11-1-3
- 109.....وصف-12-1-3
- 109.....وصف دوات-1-12-1-3
- 110.....وصف اسب-2-12-1-3
- 111.....وصف عوانان-3-12-1-3

- 112.....4-12-1-3- وصف خورشید
- 112.....5-12-1-3- وصف کشتی
- 112.....6-12-1-3- وصف پیری
- 113.....7-12-1-3- وصف رمد (بیماری چشم)
- 113.....8-12-1-3- وصف جرب (نوعی بیماری پوست)
- 115.....13-1-3- ادای معنای واحد به روش مختلف
- 115.....1-13-1-3- بیان صبح
- 116.....2-13-1-3- بارش باران
- 117.....3-13-1-3- جاودانگی ممدوح
- 120.....14-1-3- شبکه های معنایی (روش تناسب)
- 127.....15-1-3- تداعی معانی
- 130.....16-1-3- تقابل معنایی (تضاد)
- 134.....17-1-3- ایماژهای (تصاویر) شعری
- 134.....1-17-1-3- واژگان تصویرساز
- 138.....2-17-1-3- استفاده از یک واژه برای تصاویر گوناگون:
- 141.....18-1-3- نقش قافیه در معناآفرینی
- 142.....1-18-1-3- نقش قافیه در ساختار شعر کمال
- 142.....2-18-1-3- تداعی معانی قافیه
- 147.....19-1-3- بررسی ردیف های شعری کمال
- 152.....1-19-1-3- نقش ردیف در آفرینش معنا
- 153.....2-19-1-3- التزام به آوردن ردیف های مشکل
- 155.....3-19-1-3- ترکیب با ردیف
- گفتار دوم: مضمون سازی و معانی باریک
- 158.....1-2-3- شعر کمال الدین از رهگذر مضمون و معانی باریک
- 159.....1-1-2-3- تشابه با سبک هندی
- 160.....2-1-2-3- تشابه با شعر نو
- 161.....3-1-2-3- التزامات شعری
- 162.....4-1-2-3- مضمون

162.....	انواع مضمون 1-4-1-2-3
163.....	زاویه وافق دید 5-1-2-3
163.....	معانی برجسته 6-1-2-3
177.....	نتیجه گیری
179.....	فهرست منابع و مآخذ

فصل اول:

مقدمه و طرح تحقیق

1-1- درآمد:

بحث «معنی» از مباحثی است که از دیرباز مورد توجه فلاسفه، منطقیون و زبان شناسان بوده است. در معنی شناسی زبانی، توجه معطوف به خود زبان است و معنی شناسی با مطالعه ی معنی به دنبال کشف چگونگی عملکرد ذهن انسان در درک معنی از طریق زبان است. باید توجه داشت

که معنی شناسی هنوز دانشی نوپاست و به همین دلیل به اجبار تقلیل گر است، زیرا نمی تواند مدعی شود تمام انواع «معنی»ها و «یعنی»ها در حوزه ی مطالعه اش قرار گیرد. بنابراین، آنچه در محدوده ی دانش معنی شناسی مورد مطالعه قرار می گیرد، صرفاً درون زبانی است و زبان نیز در این محدوده همانا زبان خودکار است. بدین ترتیب، در معنی شناسی به آن معنی ای توجه می شود که بتوان از درون زبان دریافت و نیازی به دانش اطلاعاتی خارج از زبان نباشد.

با این مقدمات در مورد معنا، باید گفت که تحقیق حاضر نیز بر پایه ی مطالعات درون زبانی است و سعی دارد تا از این طریق در جهت مصادیق لقب شاعر گام بردارد.

1-2- بیان مسئله:

صورتگرایان معتقدند که، «شعر یک حادثه زبانی است.» این حادثه از جهات مختلف قابل بررسی می باشد. یکی از این جهات، تلاش برای گریز از لایه های ظاهری سخن و درک کردن و رسیدن به عمق معنای آن است. در چنین حالتی با گونه های مختلف افشانش معنایی و چند معنایی مواجه می شویم.

علی رغم آنکه واژه «معنا» بسیار آشنا است، اما مفهومی بسیار فرار دارد و در شمار پدیده های «یدرک ولایوصف» می باشد. گونه های مختلف معنا، شیوه های پنهان ساختن معنا، به حاشیه رفتن بعضی از امور و در مرکز قرار گرفتن برخی دیگر از معانی، اموری بسیار جذاب و شایسته ی پژوهش هستند. بنابراین، در این پژوهش سعی شده است، معنا و گونه های مختلف آن در اشعار کمال الدین اصفهانی معروف به خلاق المعانی مورد بررسی قرار گیرد.

1-3- اهداف تحقیق:

مهم ترین اهداف این تحقیق به شرح زیر است:

- بررسی مسأله معنا
- کشف شگردهای زبانی برای بالابردن ظرفیت زبان
- تحلیل چگونگی آفرینش معنا با توجه به شواهد موجود در اثر شاعر
- کشف گونه های مختلف چندمعنایی
- ارتباط مباحث زبان شناسی و معنی شناسی

1-4- ضرورت انجام تحقیق:

کمال الدین اسماعیل اصفهانی از شاعران بزرگ قرن هفتم می باشد که، در آوردن معانی دقیق شهرت فراوان داد و به او لقب خلاق المعانی داده اند. با وجود شگفتی های شعری و باریک اندیشی در دیوان وی، اشعار این شاعر گراندقدر کمتر مورد پژوهش قرار گرفته است. بنابراین، این مسئله ما را بر آن واداشت تا گامی مؤثر در جهت مصادیق لقب وی برداشته شود.

1-5- پیشینه ی تحقیق:

طبق بررسی های انجام گرفته، درباره موضوع این پژوهش اثر مستقلی یافت نشد، اما درباره بحث معناشناسی و نیز تحلیل اشعار کمال الدین آثار ارزشمندی وجود دارد که در این پژوهش به تناسب موضوع می توان از برخی از آن ها استفاده کرد.

1-6- سؤال ها یا فرضیه های تحقیق:

- «معناآفرینی» به چه معناست؟
- آیا شگردهای معناآفرینی قابل شناسایی و طبقه بندی می باشند؟
- آیا نگاه کمال الدین و جهان بینی او نسبت به اشیاء مادی و محسوس او را در معنا آفرینی موفق گردانیده است؟
- ابزارهای معناآفرینی کدامند؟
- به نظر می رسد ملقب شدن کمال الدین به «خلاق المعانی» نظری به حق بوده است.
- به نظر می رسد شاخص هایی که کمال الدین در آفرینش معنا استفاده کرده است بیشتر در حوزه بیان و بدیع است.

1-7- روش گردآوری اطلاعات:

این تحقیق از نوع بنیادی می باشد و جمع آوری اطلاعات مورد نیاز از طریق دیوان کمال الدین اصفهانی و کتاب ها و مطالبی که در رابطه با مسأله معنا می باشد، انجام گردید و شیوه های جمع آوری داده ها به روش کتابخانه ای، سند کاوی و همچنین استفاده از مقالات و نشریات جمع آوری شده و سپس به روش فیش برداری مطالب مورد نیاز از درون این منابع به شکل استقراء تام استخراج گردید و بعد با توجه به چارچوب تحقیق به دسته بندی آن ها پرداخته شد.

1-8- مراحل انجام تحقیق:

پژوهش حاضر در سه مرحله انجام می گیرد که عبارتند از:

- 1- یافتن موضوع
- 2- جمع آوری اطلاعات
- 3- بحث و نتیجه گیری

پس از مشاوره با استاد راهنما و انتخاب موضوع به جمع آوری اطلاعات و کتاب شناسی پژوهش حاضر خواهیم پرداخت. در مرحله ی بعد به گردآوری یادداشت از کتاب ها و مقالات معتبر و تحلیل مباحث مورد نظر پرداخته خواهد شد. پس از مطالعه متن، ارتباط مباحث مقدماتی با متن مورد نظر را نشان داده و پس از تحلیل معنا و نتیجه گیری کار را به پایان خواهیم رساند.

فصل دوم:

تعاريف و کلیات

2-1-زندگی و آثار کمال الدین اسماعیل

2-1-1-نام و نسب:

«کمال الدین ابوالفضل اسماعیل بن ابومحمد عبدالله بن عبدالرزاق اصفهانی از قصیده سرایان معروف و شاعران بزرگ اواخر قرن ششم و ثلث اول قرن هفتم است. پدرش جمال الدین از شعرای معروف قرن ششم بود و نخست شغل بازاری داشت و از دکان به مدرسه آمده، شاعری پیشه کرد.» (کمال الدین، 1348، مقدمه بحرالعلومی: 3)

2-1-2- تاریخ ولادت:

«تاریخ ولادت کمال الدین اسماعیل بدرستی معلوم نیست، اما با شواهد و قرائنی که در دست است تاریخ تقریبی ولادت وی را می توان تعیین کرد، از جمله در قصیده یی که پس از وفات پدر خود با مطلع:

روزی و طاء کحلی شب بر سر آورم   بگریزم از جهان که جهان نیست در خورم
ساخته است، گوید:

سّم زیست گر چه فزون نیست می شود   گردون پیر از بن سی دو چاکرم
بنابراین، هنگام وفات پدر، کمال الدین 20 ساله بوده است و اگر تاریخ وفات جمال الدین را حدود 588 ه.ق. بدانیم، تاریخ ولادت کمال الدین اسماعیل حدود سال 568 ه.ق. می شود. (همان، 5)

2-1-3- لقب:

به قول دولتشاه سمرقندی «علت اشتهاور اورابه خلّاق المعانی آن دانسته اند که در شعر او معانی دقیقه مضمّر است که بعد از چندنوبت که مطالعه کنند ظاهر می شود.» (دولتشاه، 1337:164)

2-1-4- معتقدات و مذهب:

«کمال الدین اسماعیل در درجه ی اول مسلمانی بوده است واقعی، معتقد به خداوند قادر. وی معتقد بوده است که تنها مسلمان حقیقی رستگار می شود:

جان از این منزل غولان بسلامت نبرد   جز کسی کز سر تحقیق مسلمان گردد
و در ترکیب بند بی ماندی که در نعت حضرت رسول (ص) بنظم آورده نهایت خلوص و ارادت خود را به پیشگاه مقدسش اظهار کرده است.

در آن هنگام در اصفهان اکثریت با حنفیان و شافعیان بوده است. آل صاعد ریاست حنفیان را داشته اند و آل خجند ریاست شافعیان را، وی مدّاح هر دو خاندان بوده است. دولتشاه می گوید: «اکابر صاعدیه به تربیت کمال الدین اسماعیل مشغول شدند و او را در مدح خاندان ایشان قصاید غرّاست.» (صفا، 1381، ج دوم: 872). اما، حقیقت این است که، کمال الدین اسماعیل مذهب خود را بر هیچ یک از آن دو دسته آشکار نکرده است.»

کمال الدین نسبت به خاندان پیامبر (ص) نیز ارادت کامل داشته است:

چون محرم رسید و عاشورا	خنده بر لب حرام باید کرد
در پی ماتم حسین علی	گریه از ابر وام باید کرد
لعنت دشمنانش باید گفت	دوستداری تمام باید کرد

وی لعن قاتلان او را جایز می دانسته است:

اگر کسی پسری را از آن تو بکشد
به عمر خویش ره لعنتش رها نکنی
اگر کشنده ی فرزند مصطفاست یزید
حدیث لعنت و نفرین او چرا نکنی

2-1-5- ممدوحان کمال اسماعیل

«وی نیز مانند پدر روزگار را در مدح اکابر اصفهان و شاهان معاصر خود گذرانیده بود.» (صفا، 1381، ج دوم، 871) در اینجا، تنها به ذکر نام ممدوحان کمال الدین اسماعیل اشاره می کنیم:
علاءالدین تکش خوارزمشاه (وفات 596) - سلطان جلال الدین منکبرنی (وفات 628) - غیاث الدین پیرشاه (وفات 627) - اتابک سعدبن زنگی (وفات 628) - اتابک مظفرالدین ابی بکر بن سعد زنگی - مظفرالدین محمد بن مبارز - حسام الدوله اردشیر بن حسن و شرف الملوک حسن بن حسام الدوله - شرف الدین معین الاسلام علی بن فضل - آل صاعد - عزالدین یحیی - آل خجند - عمید الدین فارسی - ضیاءالدین احمد بن ابی بکر بیابانکی - شهاب الدین عزیزان ساوی - نورالدین منشی ملک شمس الدین آیتگمش - ناصر الدین منگلی - نصره الدین محمدبن حسین خرمیل - تاج الدین علی بن کریم الشرق.

2-1-6- معلومات و اطلاعات:

کمال اسماعیل از کودکی به کسب کمال پرداخته و علوم مختلف را فرا گرفته است. به طوری که در سن نوزده و بیست علاوه بر شاعری، جوانی فاضل و عالم بوده:

مراسم از ندب فضل هفده فصل و هنوز
میان نوزده و بیست می کنم رفتار
از فنون دیگر هم مطلعست، اگر چه به حدّ و انتها نرسیده است:

زهیچ فن زفنون هنر نیم خالی
اگر چه هر یک تا انتها نبود
مهارت وی در دقایق زبان و ادب تازی قابل تردید و انکار نیست و گذشته از ابیات عربی که یا خود ساخته و یا از شاعران عرب تضمین کرده است، «رساله القوس» وی دلیل بارزی است بر رنجی که در فراگرفتن زبان عربی تحمّل کرده است. آیات و احادیث و اخباری که در ضمن اشعار خود به آن ها اشاره کرده، دلیل تبخّر وی در علوم دینی، و اصطلاحات علوم مختلف از قبیل: ریاضی، پزشکی، فلسفه، نجوم و ... می باشد.

2-1-7- فرزندان کمال:

کمال الدین هر چند ظاهراً دیر ازدواج کرده، اما به هر حال، در قصیده ای به چهار فرزند خود اشاره می کند:

گر من ز چار طفل خودم در چهار میخ
او را چه شد که باری از این سان پدید نیست

«از این چهار فرزند پسری در جوانی به سفر رفته و در دریا غرق شده و در گذشته است. این حادثه خاطر شاعر عرب را بسیار مگدر ساخته و دو مرثیه برای وی ساخته است.»

2-1-8- آثار کمال:

«منظوم»

1- دیوان: شامل قصاید، ترکیب بندها، قطعات، مثنوی ها، غزلیات، رباعیات و ملحقات در 15193 بیت.

«مثنور»

2- نامه ای که فقط در یکی از نسخه های موجود درباره ی کمال، به زبان فارسی در دو صفحه ذکر گردیده است.

3- رساله القوس به زبان عربی در هشت صفحه.

2-1-9- شهادت

«کمال الدین اسماعیل به سال 635 ه. ق در اصفهان به سبب یورش قوم مغول به شهادت رسید.» (کمال الدین، 1348: مقدمه ی بحرالعلومی)

2-2- معنی شناسی

2-2-1- اصطلاح معنی شناسی

«اصطلاح (semantics) از واژه های نو افزوده به زبان انگلیسی است، اگر چه در قرن هفدهم در عبارت (semantic philosophy) به واژه (semantics) در مفهوم «پیش گویی» اشاره شده، ولی این اصطلاح نخستین بار در سال (1984) در مقاله ای تحت عنوان «معانی منعکسه: نکته ای در معنی شناسی» که به انجمن زبان شناسان آمریکا ارائه شده مطرح گردید. یک سال پیش از این تاریخ، واژه فرانسه (semantique) توسط «م. برآل» با اقتباس از زبان یونانی وضع شده بود. در هر دو این موارد اصطلاح مذکور تنها برای اطلاق به «معنی» به کار گرفته نشده، بلکه مسیر تحول آن را نیز در بر گرفت.» (پالمر، 1385: 14-13)

معنی شناسی را علم مطالعه معنی از طریق زبان دانسته اند. «آنچه در دانش معنی شناسی مورد مطالعه قرار می گیرد، صرفاً درون زبانی است و زبان نیز، در این محدوده، همانا زبان خودکار است؛ یعنی زبانی که به صورت روزمره برای ایجاد ارتباط همگانی به کار می رود. به این ترتیب، در معنی شناسی به آن معانی ای توجه می شود که بتوان از درون زبان دریافت و نیازی به داشتن

اطلاعاتی خارج از زبان نباشد.» (صفوی، 1379:31) بنابراین، معنی‌شناسی در حقیقت بخشی از دانش زبان‌شناسی است، از این روی، مسیر تحولات آن عمیقاً با زبان‌شناسی در پیوند است. «فرو کاستن فلسفه از اساس به تحلیل زبان را می‌توان جلوه‌ای از تب‌زبان‌گرایی در مراحل نخستین ظهور آن بر شمرد.

با بلوغ بیشتر و تدریجی این‌گرایی، زبان‌شناسی، نشانه‌شناسی و معناشناسی به منزله‌ی رشته‌های معرفتی متمایز ظهور کردند.» (لاینز، 1383:11)

اولمن (Ullman) معناشناس انگلیسی، معنا را عبارت از رابطه‌ی دو جانبه‌ای که بین تصویر ذهنی و کلمه وجود دارد، می‌داند. در واقع، هنگامی که از تصویر ذهنی استفاده می‌کنیم، مراد تصاویری است که از اشیاء و وقایع، در جهان خارج با آن روبرو هستیم. (فضیلت، 1385:62)

امروزه معناشناسی در حوزه‌های معرفتی گوناگونی از قبیل فلسفه، منطق، زبان‌شناسی، روان‌شناسی و ادبیات کاربرد دارد و به عنوان یک علم، ذیل هر یک از حوزه‌های یاد شده، مورد بررسی و امعان نظر قرار می‌گیرد. «در ادبیات، معناشناسی به مواردی چون استعاره، تشبیه، تضاد، مترادف، کنایه، ایجاز‌های ادبی، نماد یا سمبل، تاویل و... توجه دارد.» (همان، 68)

در این سطور ما به معناشناسی به مثابه بخشی از دانش زبان‌شناسی نظر خواهیم داشت.

2-2-2- معنا چیست؟

نظریات متفاوت و بعضاً مشهوری درباره‌ی معنا وجود دارد که هر کدام جوابی به این سؤال است که، معنا چیست؟ از میان آن‌ها نمونه‌های ذیل قابل ذکراند:

۱- «نظریه‌ی دلالتی (Refrential) یا اشاره‌ای (Denotational) که می‌گوید: معنای یک عبارت همان چیزی است که عبارت بدان اشاره دارد، مثلاً (Fido) یعنی (Fido). «سگ» یعنی مجموعه جانوران مرسوم به این نام یا آن وصف جوهری که مشترک میان همه اعضای آن مجموعه است.

۲- نظریه‌ی مفهومی (Ideational) یا ذهنی (Mentalistic) که می‌گوید: معنای یک عبارت، مفهومی است که در ذهن اشخاصی که با آن آشنا‌یند، همراه آن است.

۳- نظریه‌ی مکتب رفتارگرایی (Behaviourism) که می‌گوید: معنای یک عبارت محرکی است که بر می‌انگیزد یا پاسخی که بر می‌انگیزد، یا هم محرک و هم پاسخی که با ادا شدن آن عبارت در هر موقعیت خاص برانگیخته می‌شود.

۴- نظریه ی استعمالی (Meaning- is- use theory) که می گوید: معنای یک عبارت را کاربرد آن در زبان تعریف می کند یا اساساً معنای عبارت، معادل کاربرد آن در زبان است.

۵- نظریه ی مکتب تحقیق پذیری (Veriticationism) که می گوید: معنای هر عبارت- مشروط بر آن که آن عبارت معنادار باشد- با تحقیق پذیری جمله یا گزاره ای که حاوی آن است معین می شود.

۶- نظریه ی مشروط صدقی (Truth- conditional) که می گوید: معنای هر عبارتی، همان سهمی است که آن عبارت در شرایط صدق جمله های حاوی آن ایفا می کند. «(لاینز، 1385:69-68)

از نظریه ی دلالی در مطالعات معنی شناسی همواره تحت عنوان «فرضیه ی نامگذاری» یاد می شود، که آن را به افلاطون نسبت داده اند و نظر دوم از آن فردینان دو سوسور است که آن را در قالب نشانه شناسی مطرح نموده و به تفصیل مورد بررسی قرار داده است. محور اصلی مباحث این فصل نظریه ی سوسور است که حاوی نکات دقیق و در خور توجه در بحث معنی شناسی است. در حقیقت، سوسور معنی شناسی را بخشی از دانش نشانه شناسی قرار داد. از این رو باز خوانی آرای سوسور در باب نشانه کمک زیادی به دریافت دیدگاه او درباره ی معنا خواهد نمود. دیگر دیدگاه های معنی شناسانه نیز در خور مجال و ظرفیت این سطور مورد بررسی قرار خواهند گرفت.

2-2-2-1- نظریه ی سوسور در باب زبان و معنا

قرن بیستم به لحاظ تحولات روش شناختی در حوزه ی مطالعات زبان و زبان شناسی از ثبات و سکونی که دوره های پیش از آن برخوردار بودند به کلی بی بهره ماند. آغازگر این تحولات، زبان شناسی سوئیسی به نام «فردینان دو سوسور» بود که علی رغم انقلابی که در حوزه ی زبان شناسی و مطالعات وابسته به آن پدید آورد؛ به طور کلی زندگی بی حاشیه و آرامی را سپری نمود. همچنان که شهرت و ماندگاری نامش در حوزه ی زبان شناسی را مدیون کتابی است که سه سال پس از مرگش توسط شاگردانش و از روی جزوه های درسی تدوین و گردآوری شد. تا پیش از سوسور مطالعات زبان شناسی به زبان شناسی تاریخی، فقه اللغه و ریشه شناسی محدود می گردید. محدودی کوشش های پراکنده نیز با گرایش های تطبیقی توسط زبان شناسان کشورهای مختلف انجام می شود که چندان نظام و قاعده مشخصی نداشتند و راه به جایی نمی